

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

Ο ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΤΡΥΦ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΩΣ ΑΣΤΙΚΟΛΟΓΟΣ

Ο Βασίλειος Οικονομίδης ήταν μία από τις πιο έμπνευσμένες προσωπικότητες της νομικής επιστήμης και του δικαστικού κλάδου στην Ελλάδα του προπερασμένου αιώνα· ένας νομικός, του οποίου το έργο θεωρείται και σήμερα άξεπέραστο. Το έργο του αυτό τον έχει καθιερώσει στη συνείδηση των Ελλήνων νομικών ως έναν από τους βασικούς θεμελιωτές του σύγχρονου ελληνικού δικαίου, ως «τόν πρύτανη των σύγχρονων νομομαθών»¹. Δικαίως παραλληλίζεται ή προσφορά του στη διαμόρφωση ελληνικής νομικής σκέψης με εκείνη των Windscheid και Jhering στο γερμανικό δίκαιο². Θα άξιζε, ίσως, να υπενθυμίσουμε ότι ο όρος «δικαιοπραξία» διαπλάσθηκε από τον Οικονομίδα για να καταδειχθεί, απ' αυτό και μόνον, το μέγεθος της συμβολής του στη διάπλαση του δόγματος του δικαίου μας και ειδικότερα του αστικού δικαίου. Κατά τον Παναγιώτη Ζέπο³, ο Οικονομίδης ήταν και παρέμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του ο μέγας σοφός, ο βαθύς μελετητής της νομικής επιστήμης, ο άπαράμιλλος συγγραφέας, ο κατ' ουσίαν δημιουργός της ελληνικής νομικής γλώσσας, ο τέλειος γνώστης της ελληνικής φιλολογίας και ο κατ' έξοχήν συστηματικός και ευμέθοδος νομοδιδάσκαλος.

Η προσφορά του Βασιλείου Οικονομίδα στην ελληνική επιστήμη είναι πολύπλευρη και πολυεπίπεδη, αφού υπήρξε διάκονος τόσο του ρωμαϊκού δικαίου, το οποίο και πραγματικά αγάπησε, όσο και του αστικού δικονομικού δικαίου, στη μελέτη και διδασκαλία του οποίου οδηγήθηκε μόνον από τις περιστάσεις, κατόρθωσε όμως να παραδώσει τέτοιας ποιότητας έργο, ώστε δικαίως να αποκληθεί από τους μεταγενέστερους «πατέρας» της Πολιτικής

1. Γ. Καλλισπέρης, *Εικόνες συγχρόνων ανδρών, Βασίλειος Οικονομίδης*, Αθήναι 1895, σ. 14.

2. Ν. Δημητρακόπουλος, *Νομikai ένασχολήσεις Β'*, Αθήναι 1912: 'Ο Οικονομίδης, σ. 27 επ.11· Άνδρ. Γαζής, *Πρόλογος στην ανάπτυξη των «Γενικών Αρχών» του Οικονομίδα*, Αθήνα 1986.

3. Π. Ζέπος, «Βασίλειος Οικονομίδης», *Γορτυνιακά*, 1978, σ. 97.

Δικονομίας. Ὁ Οἰκονομίδης ὑπῆρξε ὁμῶς ταυτόχρονα καὶ μία ἀπὸ τὶς λαμπρότερες μορφές τοῦ δικαστικοῦ κλάδου τῆς ἐποχῆς του, φθάνοντας μέχρι καὶ τὸν βαθμὸ τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου, θέση ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπεχώρησε οἰκειοθελῶς γιὰ νὰ ὑπηρετήσει ὡς Δικαστικὸς Σύμβουλος τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν.

Στὴ μελέτη αὐτὴ θὰ ἀναφερθῶ στὸ ἔργο τοῦ Β. Οἰκονομίδη ὡς ἀστικολόγου (ἢ ὡς ρωμαϊστοῦ). Ἀναπόφευκτα ὁμῶς θὰ ἀναφερθῶ καὶ στὸν Οἰκονομίδη ὡς ἄνθρωπο, ἀφοῦ ἡ σκιαγράφηση τῆς εἰκόνας ἑνὸς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει τὴν ἀνθρώπινη πλευρὰ τοῦ ἐπιστήμονα.

Ὁ Γεώργιος Καλλισπέρης, Ὑφηγητὴς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τὸ 1895, ἔγραφε⁴:

Ἡ ἀνάμνησις, νεκρῶν, οἷος ὁ Οἰκονομίδης δύναται νὰ ἀνορθωθῇ ὁλόκληρος πρὸ τῶν μεταγενεστέρων. Οἱ ἄνδρες τοῦ ἀναστήματός του δὲν ἔχουσιν ἀνάγκη προσθέτου ὕψους... Ἐπὶ τοῦ τάφου ἀνδρὸς κτησαμένου δόξαν καὶ ἄξίαν καὶ ἀληθῆ ὁσιν ὁ Οἰκονομίδης, εἶναι οὐ μόνον ἀνωφελὲς ἀλλ' ἱκανὰ καὶ ἄτοπον νὰ σκορπίζη τις φήμην δάνειον.

Ὁ Βασίλειος Οἰκονομίδης γεννήθηκε ἀπὸ πατέρα ἱερέα στὴ Βυτίνα τὸ ἔτος 1814, ὅταν ἀκόμη ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν ὑπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα τὴν 1η Ἰουλίου τοῦ 1894 χωρὶς νὰ ἀφήσει ἀπογόνους. Τὰ πρῶτα στοιχειώδη γράμματα διδάχθηκε στὴ γενέτειρά του καὶ κατόπιν, τὸ 1830 ἐπὶ Καποδίστρια, στὸ περίφημο Κεντρικὸ Σχολεῖο στὴν Αἴγινα. Κατὰ τὸ διάστημα 1833-1837 ἐφοίτησε στὸ Γυμνάσιο τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Γεωργίου Γενναδίου. Μὲ διάταγμα τοῦ Ὁθωνα χορηγήθηκε ἀπὸ τὴ Γραμματεία ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως⁵ στὸν Οἰκονομίδη, μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του καὶ κατόπιν συστάσεως τοῦ Γενναδίου, ὑποτροφία 1032 δραχμῶν ἐτησίως γιὰ νὰ σπουδάσει Φιλολογία καὶ Φιλοσοφία στὴ Γερμανία.

Τὸ ἔτος 1837 ὁ Οἰκονομίδης ἀναχωρεῖ γιὰ τὸ Μόναχο. Σὲ σημείωμά του μὲ ἡμερομηνία 14 Ἰουνίου 1837 (ἡμέρα Δευτέρα), τὸ ὁποῖο σώζεται στὸ ἀρχεῖο του, γράφει⁶:

Τὸ ταξίδι μου ἔκαμα διὰ τῶν Πατρῶν καὶ Τεργέστης, ὅπου ἔφθασα

4. Γ. Καλλισπέρης, ὁ.π., σ. 5.

5. Π. Ζέπος, ὁ.π., σ. 99.

6. Βλ. Π. Ζέπος, ὁ.π., σ. 105.

τὴν 15 Ἰουλίου. Ἀφοῦ ἔκαμα τὴν κάθαρσιν εἰς τὴν Τεργέστην, ἔφθασα μετὰ ἑννεαήμερον ὁδοιπορίαν εἰς Μόναχον τὴν 27ῃ Αὐγούστου 1837.

Τέτοιος ἦταν ὁ ζήλος τοῦ νεαροῦ Οἰκονομίδη γιὰ τὴ γνώση.

Στὸ Μόναχο ὁ Οἰκονομίδης σπουδάζει ἐπὶ τρία περίπου ἔτη Φιλολογία καὶ Φιλοσοφία. Μετὰ τὴ λήψη τοῦ πτυχίου του ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Μονάχου, ὅπου ἀρίστευσε, ἀποφασίζει νὰ σπουδάσει καὶ νομικά. Κατὰ παράδοξο τρόπο ἡ ἀπόφασί του αὐτὴ ἐξοργίζει αὐτοὺς ποὺ τὸν στήριζαν οἰκονομικῶς στὴν Ἑλλάδα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σωζόμενο ἐπίσημο ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ποὺ ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Προξενεῖο τοῦ Μονάχου⁷, καὶ τὸ ὁποῖο περιέχει ἑντονη ἐπιτίμηση τοῦ Οἰκονομίδη γιὰ τὴν ἐπιλογὴ του αὐτὴ. Μὲ τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφο ἐντέλλεται ὁ Πρόξενος νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ὑπότροφο ὅτι πρέπει νὰ σπουδάσῃ Φιλολογία καὶ ὄχι Νομικά, ἀλλιῶς θὰ διακοπεῖ ἡ ὑποτροφία του! Ὁ ἴδιος ὁμως ἀψηφᾷ τὶς ἀπειλὲς καὶ συνεχίζει τὶς σπουδὲς του στὰ Νομικά στὸ Μόναχο καὶ στὸ Βερολίνο. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1843 ὁ Οἰκονομίδης ἀναγορεύεται ἀριστοῦχος διδάκτωρ Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου μὲ θέμα διδακτορικῆς διατριβῆς “De pupillari et quasipupillari substitutione”⁸. Μετὰ τὴν ἀνακήρυσξί του ὡς διδάκτορος, κάτοχος πλέον δύο πτυχίων καὶ διδακτορικοῦ διπλώματος, ἐπιστρέφει αὐτὸς ἑαυτὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.

Μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Οἰκονομίδη στὴν Ἑλλάδα, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1843, ἀρχίζει ἡ λαμπρὴ ἀκαδημαϊκὴ του πορεία. Στις 26 Νοεμβρίου ὁ 29χρονος τότε νομικὸς διορίζεται Ὑφηγητὴς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀρχίζει νὰ διδάσκει «Εἰσηγήσεις» καὶ «Κληρονομικὸ Δίκαιο». Σημειωτέον ὅτι μόλις τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους εἶχε ἀποκτήσῃ τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἑλληνικὸ χαρακτηριστὴρα, ἀποβάλλοντας τὴν ξενόφωνη διδασκαλία, μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ ἀντὶ τοῦ Emil Herzog στὴν ἔδρα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ τὴν ἀνάθεση στὸν Π. Στροῦμπο ἀντὶ τοῦ Γοδ. Φέδερ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὰ ξένα πανεπιστήμια, καὶ ἰδίως στὰ γερμανικά, ἀπαραίτητο προσὸν γιὰ τὴν κατάληψη μιᾶς ἑδρας Νομικῆς Σχολῆς ἦταν νὰ ἔχει ὁ ὑποψήφιος ὡς ἐφόδιο πτυχίο Φιλολογίας. Στὴν Ἑλλάδα βεβαίως τοῦτο ἐθεωρεῖτο πολυτέλεια, ἀφοῦ οἱ συνθῆκες δὲν βοήθησαν νὰ ἀναδειχθοῦν ἄνδρες μὲ τέτοια πολύπλευρη

7. Π. Ζέπος, ὁ.π., σ. 99.

8. K. Kotsowilis, *Die griechischen Studenten in München unter König Ludwig I. von Bayern*, München 1995, σ. 208· Θ. Χρήστου, «Βασίλειος Οἰκονομίδης», *ΙΘ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο-Πρακτικά*, Ἀθήνα 1999, σ. 264.

πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Λαμπρή εξαίρεση όμως αποτέλεσε ὁ Οἰκονομίδης, φιλόλογος καὶ νομικός, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε ἑκτοτε νὰ συμβάλει ὄχι μόνον στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καθεαυτὴν, ἀλλὰ καὶ στὸ γλωσσικὸ ὕφος μὲ τὸ ὁποῖο αὐτὴ θὰ διδασκόταν.

Τὸ ἔτος 1845, ὅποτε ἀπολύθηκε ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ Τακτικοῦ Καθηγητῆ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, ὁ Οἰκονομίδης διορίζεται Ἑκτακτος Καθηγητὴς στὴν ἴδια ἔδρα, ὅπου καὶ διαπρέπει ὡς διδάσκαλος. Στὴ χρονικὴ αὐτὴ στιγμή τοποθετεῖται μᾶλλον ἢ σύνταξη ἑνὸς σωζόμενου σήμερα ιδιόγραφου σημειώματός του, στὸ ὁποῖο ὁ νέος πανεπιστημιακὸς θέτει τοὺς κανόνες τῆς διδασκαλίας του:

- α. Θέλω ὑπαγορεύει τὰς στοιχειωδεστέρας προτάσεις ἐκάστου ἀντικειμένου, τὰς ὁποίας ἀκολουθῶς θέλω ἀναπτύσσει διὰ στόματος. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διδασκαλίας διὰ μακρᾶς πείρας καὶ ὡς διδασκόμενος καὶ ὡς διδάσκων εὗρον λίαν λυσιτελῆ, μάλιστα ἐν Ἑλλάδι, ὅπου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐλλείπουσιν ἐγχειρίδια, δυνάμενα ἐκ τοῦ προχείρου νὰ βοηθήσωσι τοὺς διδασκόμενους.
- β. Θέλω ἀναφέρει, ὅπου κρίνω ἀναγκαῖον, συγγράμματα Γάλλων ἢ Γερμανῶν συγγραφέων, εἴτε πρὸς πληροτέραν κύρωσιν εἴτε πρὸς ἀκριβέστεραν μελέτην τοῦ διδασκόμενου θέματος. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἡ διδασκαλία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ πρέπει νὰ εἶναι σύντομος καὶ περιληπτική, διότι τὰ πολλὰ καὶ ὀγκώδη καταβαρύνουσι καὶ σκοτίζουν τὸν ἔτι ἀγύμναστον νοῦν τοῦ διδασκόμενου.

Ὁ Οἰκονομίδης ἀνήκει στοὺς πρώτους ἐρευνητὲς καὶ διδασκάλους τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος. Μαζὶ μὲ τὸν Καλλιγᾶ καὶ τὸν Παπαρρηγόπουλο σφραγίζουν τὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου τοῦ 19ου αἰῶνα. Τὸ ἔργο τους συνετέλεσε στὸν χαρακτηρισμὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὡς ἐποχῆς «τῆς συστηματοποιήσεως καὶ τοῦ νομικισμοῦ»⁹, στὸν δρόμο δὲ πὺν χάραξαν αὐτοὶ βάδισαν ὅλοι οἱ μεταγενέστεροι. Οἱ τρεῖς τους συμμετεῖχαν καὶ στὴν πρώτη συσταθεῖσα ἐπιτροπὴ πρὸς σύνταξη Ἀστικοῦ Κώδικα, στὴν ὁποία ὁ Οἰκονομίδης ἐργάσθηκε μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια*. Καὶ μὲ τοὺς δύο συναδέλφους του εἶχε κατὰ καιροὺς ἐπιστημονικὲς ἀψιμαχίες, οἱ ὑποσημειώσεις δὲ στὶς πρώτες ἐκδόσεις τῶν ἔργων τους ὑπῆρξαν τὸ πεδίο τῆς πολεμικῆς τους.

9. Π. Ζέπος, *Ἡ νεωτέρα ἐλληνικὴ ἐπιστῆμη τοῦ ἀστικοῦ δικαίου*, Ἀθήνα 1954, σ. 29.

* Γιὰ τὸ ἐν λόγῳ σχέδιο Ἀστικοῦ Κώδικα, τὸ ὁποῖο συντάχθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίδραση κυρίως τοῦ Γαλλ.Κ., βλ. Κ. Τριανταφυλλόπουλο, ΑΙΔ 4, 439 ἐπ.: Ἀνδρ. Γαζῆ, Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, τεύχ. Α', Ἀθήνα 1970, σ. 12· Ἀπ. Γεωργιάδης, *Ἐμπράγατο Δίκαιο*, τόμ. Ι, Ἀθήνα 1991, σ. 10, σημ. 13.

Κατὰ τὴν ἔρευνα καὶ διδασκαλία τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου ὁ Οἰκονομίδης δὲν ἀρκέσθηκε νὰ μελετήσῃ τὰ συγγράμματα τῶν ἐρμηνευτῶν, ἀλλὰ ἐνέκυψε στὶς ἴδιες τὶς πηγές, προσπαθώντας νὰ φωτίσῃ τὰ κείμενα καὶ νὰ τὰ συμπληρώσῃ. Αὐτὴ τὴ μέθοδο ἐρεύνης προσπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ στοὺς φοιτητές του, ὅταν, πολὺ ἀργότερα, Ἐπίτιμος Καθηγητὴς πλέον, προσπάθησε, μέσῳ τῆς φροντιστηριακῆς διδασκαλίας, νὰ διδάξῃ τὴν ἐρμηνεία τῶν Πανδεκτῶν ἀπὸ τὸ λατινικὸ τους πρότυπο.

Ὁ Οἰκονομίδης ἀπὸ τὴν θέση τοῦ Ἑκτακτοῦ Καθηγητῆ ἀναγνωρίζεται γρήγορα ὡς μεγάλος ἀστικολόγος καὶ οἱ ἐλπίδες του γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἑδρας τοῦ τακτικοῦ καθηγητῆ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου ἐνισχύονται. Πολλοὶ καὶ ἰσχυροὶ ἦταν ὅμως οἱ «μνηστῆρες», ὅπως ἱστοροῦν οἱ γνωρίζοντες τὰ τεκταινόμενα στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν¹⁰, οἱ ὅποιοι ἀπέβλεπαν στὴν ἴδια ἑδρα, καὶ προσπάθησαν καὶ ἐπέτυχαν μὲ τὶς ἐνέργειές τους ὄχι μόνον νὰ μὴν προσφερθεῖ τελικὰ στὸν Οἰκονομίδη ἡ ἑδρα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναγκασθεῖ ὁ ἴδιος νὰ ἐκτραπεῖ ἀπὸ τὸν χώρο τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου. Τοῦτο τὸ κατόρθωσαν μὲ τὸ νὰ ἐπιδιώξουν νὰ τοῦ προσφερθεῖ ἡ ἑδρα τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, στὴν ὁποία ὁ Στρογγύλος εἶχε ἀποτύχει, καὶ ἡ ὁποία ἀκόμη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν εἶχε τὴ σημερινή της αἴγλη. Ἄν καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀστικολόγος ὁ Οἰκονομίδης, ἀποδέχεται τὴν θέση καὶ διορίζεται Ἐπίτιμος Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας τὸ ἔτος 1847. Καὶ μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς ἑδρας τῆς Δικονομίας ὁ Οἰκονομίδης δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιδιώκει νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ διακρίνηση τῆς ἑδρας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Αὐτὸ προκύπτει μάλιστα ἀπὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὸ Βασιλεῖα, μὲ χρονολογία 12 Δεκεμβρίου 1853, μὲ τὸ ὁποῖο ἐζητεῖτο νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου μὲ τὸ Βασίλειο Οἰκονομίδη, νὰ ἀνατεθεῖ δὲ ἡ διδασκαλία τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας στὸ γαλλομαθῆ Κ. Πλατὺ. Στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους σώζεται μάλιστα καὶ τὸ συνταχθὲν Βασιλικὸ Διάταγμα περὶ διορισμοῦ τῶν ἐν λόγῳ καθηγητῶν μὲ χρονολογία 19 Δεκεμβρίου 1853. Ὅμως τὸ διάταγμα αὐτὸ δὲν ὑπογράφηκε ποτὲ καὶ ἔτσι ὁ Οἰκονομίδης παρέμεινε μέχρι τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴ ὑπηρεσία, τὸ 1874, Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, τοῦ μαθήματος ποὺ διδακτικὰ καὶ συγγραφικὰ κυριολεκτικὰ ἐθεμελίωσε καὶ ἐλάμπρυνε. Κατὰ τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς ἀκαδημαϊκῆς του σταδιοδρομίας ὁ Οἰκονομίδης κατεῖχε καὶ διοικητικὰς θέσεις στὸ Πανεπιστήμιο: Ἐχρημάτισε πέντε ἀκαδημαϊκὰ ἔτη Συγκλητικὸς (1858-1859, 1861-1863, 1865-1867), τρία ἀκαδημαϊκὰ ἔτη Κοσμήτωρ τῆς Νομικῆς Σχολῆς (1849-1850, 1857-1858, 1864-1865), Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1859-1860 καὶ Ἀντιπρύτανης τὸ 1860-1861.

10. Ν. Δημητρακόπουλος, ὁ.π., σσ. 418-419· Γ. Καλλισπέρης, ὁ.π., σ. 6.

Μετά τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ πανεπιστημιακὴ δράση, ὁ Οἰκονομίδης ἀφιερώνεται ἀποκλειστικὰ στὴ συστηματοποίηση τῆς μελέτης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ ἀρχίζει τὸ μᾶλλον σπουδαιότερο μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ του βίου μὲ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου *Στοιχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου*. Πρόκειται γιὰ κλασσικὸ σύγγραμμα τοῦ μεγαλύτερου νεοέλληνα νομικοῦ, ὅπως γράφει ὁ Ἀνδρέας Γαζῆς προλογίζοντας τὴν ἐπανεκδόσιν τοῦ συγγράμματος τὸ 1986, γιὰ τὸ ἐξοχώτερο προϊόν τῆς ἐλληνικῆς νομικῆς φιλολογίας, ὅπως διαπιστώνει ὁ Νικόλαος Δημητρακόπουλος¹¹. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ Βιβλίον Πρῶτον: *Γενικαὶ Ἀρχαί* (α' ἐκδ. 1877, β' ἐκδ. 1893), Βιβλίον Δεύτερον: *Ἐμπράγματα Δίκαια* (α' ἐκδ. 1877, β' ἐκδ. 1986) καὶ Βιβλίον Τρίτον: *Ἐνοχικαὶ Σχέσεις*, ἡμιτελές (α' ἐκδ. 1891, β' ἐκδ. 1925 μὲ προσθήκας Χρ. Πράτσια). Τὸ ἔργο αὐτὸ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὰ ἀρτιότερα ἐγχειρίδια τῶν Γερμανῶν πανδεκτιστῶν τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα, ἂν ὄχι μόνο μὲ τοὺς *Πανδέκτες* τοῦ Windscheid. Ὅταν ὁ τόμος τῶν *Γενικῶν Ἀρχῶν* περιῆλθε στὰ χέρια τοῦ Zimmermann, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλους Γερμανοὺς ἀστικολόγους τοῦ 19ου αἰῶνα, αὐτὸς ἐξέφρασε σὲ Ἑλληνα σπουδαστὴ τὴν ἀπορία του, πῶς ἓνα ἔθνος νεοπαγὲς ὅπως τὸ ἐλληνικόν, ὅπου καὶ ἡ ἐπιστῆμη θὰ ἀνέμενε κινεῖς νὰ εὐρίσκεται σὲ ἐμβρυακὸ στάδιο, μπορεῖ νὰ παρουσιάσει ἓνα τόσο ἀριστὸ ἔργο.

Μὲ τὸ σύγγραμμά του αὐτὸ ὁ Οἰκονομίδης εἰσάγει μὲ μεγάλη ἐπιτυχία στὴν ἐπιστῆμη τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου τὴ συνθετικὴ μέθοδο, ἐγκαταλείποντας τὴν χρησιμοποιούμενη ἀπὸ τὸν Καλλιγὰ καὶ τὸν Παπαρρηγόπουλο ἐπαγωγικὴ μέθοδο, ἡ ὁποία ἦταν ἀσφαλὲς ἀκατάλληλη γιὰ συστηματοποίηση καὶ διδασκαλία τοῦ δόγματος. Μία ἀπὸ τίς σπουδαιότερες δυσκολίες τῆς μεθόδου ποὺ ἐπέλεξε νὰ ἀκολουθήσει ἦταν καὶ ἡ ἀνάγκη δημιουργίας ὁρισμῶν. Οἱ Ρωμαῖοι νομικοὶ σπανιότατα ἔπραξαν κάτι τέτοιο, ὁ Καλλιγὰς ἐπίσης, παρακάμπτοντας κατὰ κανόνα τὸν σκόπελο μὲ εἰσαγωγικὲς ἀναλύσεις. Ἀλλὰ ὁ Οἰκονομίδης, μὲ τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ἐπιμέλειά του, ἐδημιούργησε ὁρισμούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι ὑπῆρξαν ὁμολογουμένως ἐπιτυχεῖς, δοκιμότεροι δὲ ἀπὸ ἐκείνους τοῦ Παπαρρηγόπουλου σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἔκφραση, τὴ συντομία καὶ τὴν περιεκτικότητά.

Πρὶν ἀπὸ κάθε ἐρμηνευτέο θεσμὸ ὁ Οἰκονομίδης ἐπέλεξε νὰ προτάξει σύντομη ὀρθολογικὴ κρίση, ἀπαλλαγμένη χρωματισμοῦ καὶ δύσληπτων φιλοσοφικῶν ἀξιωμάτων, εὐληπτὴ καὶ κατανοητὴ. Ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ διάπλαση καὶ συστηματοποίηση, τὸ ἔργο του ὑπῆρξε πρωτοπόρο. Ἀποφεύγοντας τὴν ἀνευ ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας καὶ στενοῦ συνδέσμου ἀνάπτυξη τῶν κατ' ἰδίαν περιπτώσεων, τὴν ὀνομαζόμενη *Kasuistik*, ἀναζήτησε καὶ κατάφερε νὰ ἀνεύρει ἀπὸ τὴν περιπτωσιολογία τὰ γενικότερα χα-

11. Ὁ.π., σ. 422.

ρακτηριστικά, τὰ ὅποια ἀνάγουν τὰ εἰδικότερα θέματα καὶ τὶς περιπτώσεις σὲ ἔννοιες-ὁδηγούς. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν γλωσσογράφων ἐκεῖ στράφηκε ἄλλωστε ὁ ἀγώνας τῶν ἐπιφανέστερων ἐρμηνευτῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ὁ Οἰκονομίδης ἀντιμετώπισε στὰ *Στοιχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου* πολλὰ ἀπὸ τὰ δυσχερέστερα ζητήματα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου, ὅπως εἶναι λ.χ. ὁ κανόνας τῆς μὴ ἀναδρομικότητος τῶν νόμων, διατυπώνοντας γενικὲς ἀρχὲς καὶ ἀποδεικνύοντας ὅτι τὸ ἔργο του εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπίπονης μελέτης, τέλειας μετουσίωσης τῆς ἐπιστημονικῆς ὕλης σὲ συγκεκριμένους δικαιοὺς κανόνες καὶ βαθειᾶς κατανόησης τῶν θεσμῶν.

Μεγάλῃ ἀρετῇ τοῦ ἔργου τοῦ Οἰκονομίδη ἀποτελεῖ ἐξάλλου ἡ συσχέτιση τῶν ρωμαϊκῶν θεσμῶν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ δικαίου. Μέχρι τότε στὴν Ἑλλάδα ἐλάχιστη ἦταν ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, τὴν ὁποία ὁμως ἐπιχείρησε ἐπιτυχῶς ἐν πολλοῖς ὁ ἴδιος, κατανοώντας τὴ σπουδαία σημασία τῆς μελέτης τοῦ τρισχιλιετοῦς ἐλληνικοῦ δικαίου. Μὲ ὕφος κλασσικὸ ἀποτύπωσε στὰ συγγράμματά του τὴ σφραγίδα τῆς πλούσιας προσωπικότητάς του, ἀνεπιδύχοντας καὶ συγκρίνοντας τὸ σύγχρονο δίκαιο πρὸς τὰ ἀρχαῖα θέματα τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο δέ, ἔστω καὶ ἂν ἔλειπε ἀπὸ τὴν ἐρευνά του ὁ ἀπαραίτητος σύνδεσμος τοῦ ἀρχαίου κλασσικοῦ πρὸς τὸ νεότερο ἐλληνικὸ δίκαιο, ἔλειπε δηλαδὴ ἡ μελέτη καὶ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου¹².

Ἀκόμη καὶ σήμερα τὰ *Στοιχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου* διατηροῦν πλήρως τὴ δογματικὴ τους ἀξία, γιὰ ἐκείνον τοὐλάχιστον ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐπιστῆμη, καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν σημαντικὴ ἐρμηνευτικὴ ἀξία γιὰ τμήματα τοῦ δικαίου, ὅπως τὸ δίκαιο τῶν μεταγραφῶν καὶ ὑποθηκῶν, τῶν ὁποίων οἱ σχετικὲς διατάξεις τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα βασίζονται σὲ προγενέστερους νόμους. Τὸ ὕφος εἶναι ἀκριβολόγο καὶ ἀπέριττο, τὸ περιεχόμενο πλήρες, οἱ παραπομπὲς στὶς ρωμαϊκὲς πηγὲς ἀκριβεῖς καὶ ἡ παρατιθέμενη ἐλληνικὴ καὶ ξένη φιλολογία ἡλεγμένη καὶ χωρὶς ὑπερβολές.

Συγγράφοντας ὁ Οἰκονομίδης, ἐπεδίωκε πρὸ πάντων νὰ δημιουργήσῃ γλώσσα ἐπιστημονικὴ καὶ ὁρους νομικούς. Ἡ προσπάθειά του δὲ αὐτὴ στέφθηκε μὲ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Ἡ βαθειὰ γνώση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας παρεῖχε στὸν συγγραφέα τὴ δυνατότητα τῆς δημιουργίας ἐπιτυχῶν τεχνικῶν ὁρων καὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν γνωστῶν ρωμαϊκῶν νομικῶν ὁρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀξίζει νὰ θυμηθεῖ κανεὶς τὴ «δικαιοπραξία», τὴν «ἀναψηλάφηση», τὴν «εἰδοποιΐα», τὰ «προσωποπαγῇ» καὶ «πραγματοπαγῇ» δικαιώματα («δίκαια»), τὴν «πρωτότυπη» καὶ «παράγωγή κτήση», τὴ «συνάφεια»

12. Π. Ζέπος, «Βασίλειος Οἰκονομίδης», ὁ.π., σ. 102· ὁ ἴδιος, Ἡ νεωτέρα ἐλληνικὴ ἐπιστῆμη, σ. 28.

κλπ.¹³. Τέλειος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ κάτοχος τῆς γλώσσας ὅσον οὐδείς, συστηματικὸς καὶ εὐμέθοδος, ἦταν ἀρμοδιότερος παντὸς ἄλλου συγχρόνου του γιὰ τὸ ἔργο αὐτό. Ἐγραφε δὲ ὁ ἴδιος¹⁴:

Ἡ περὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐνασχόλησις ἰδίᾳ μὲν ἐστὶ κυρίως τῶν φιλολόγων, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν θεραπευταὶ χρεωστοῦσιν αὐτοῖς, νομίζω, συνδρομὴν τινα, οἱ μὲν νομικοὶ νομικὴν, οἱ δὲ ἄλλοι ἄλλην, ἵνα οὕτως καὶ ἡ ζήτησις εὐρυτέρα ἐνεργῇται καὶ ἡ κατασκευὴ ἡ εὗρεσις ὄρων ἐπιστημονικῶν, ὧν πλεῖστον ὄσων ἐπιδεόμεθα, ἐπιτηδευιότερα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ *Στοιχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου* ἀλλὰ καὶ τοῦ πασίγνωστου *Ἐγχειριδίου τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας* καὶ τῶν λοιπῶν δικονομικῶν μελετημάτων ποὺ ἐκπόνησε, στὰ ὅποια δὲν θὰ ἀναφερθῶ, σημαντικὴ συμβολὴ στὴν ἐπιστὴμὴ τοῦ δικαίου ἀποτελοῦν οἱ μελέτες τοῦ Οἰκονομίδη *Περὶ τῆς σχέσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν νομοθετικὴν*, (1876), *Περὶ τῶν παρὰ Ρωμαίοις δικαιοπραξιῶν Nexum καὶ Mancipatio*, (1891) καὶ *Περὶ τῆς Εἰσαγγελίας ἐν τῷ Ἀττικῷ Δικαίῳ*, (1859). Δημοσίευσε ἐξάλλου πλῆθος γνωμοδοτήσεων καὶ μελετῶν στὸν νομικὸ τυπο, σημαντικότερες ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι οἱ μελέτες τοῦ *Περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας* καὶ *Περὶ τῆς Vacuus possessio*¹⁵.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου, ὁ Οἰκονομίδης κληροδότησε στοὺς μεταγενεστέρους καὶ τὴν εὐαισθησίᾳ του γιὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἦθος. Οἱ γνωμοδοτήσεις τοῦ Οἰκονομίδη ἐκλείναν πάντοτε μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν «ταῦτα, ἐφ' ὅσον δὲν ἰσχύει ἕτερος νόμος, οὐ τὴν ὑπαρξίν ἀγνοῶ», διατύπωση ποὺ ἀπὸ μόνῃ τῆς φανερῶναι τὴ σεμνότητα τοῦ συγγραφέα. Πάντοτε ὑποστήριζε μὲ δύναμιν τίς ἀπόψεις του, οὐδέποτε ὁμως ἀπέφυγε τὴ δημόσια αὐτοκριτικὴ, ὡς ἂν ἀντιλήφθηκε ὅτι ἔσφαλε, προικοδοτώντας τὸν ἑλληνικὸ νομικὸ πολιτισμὸ μὲ τὸ δικό του ὑπόδειγμα ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἠθους. Ἡ ἐπιστὴμὴ δὲν ὑπῆρξε γιὰ τὸν Οἰκονομίδη μέσο γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν οἰκονομικῶν ἢ ἐπαγγελματικῶν ἀναγκῶν καὶ φιλοδοξιῶν, ἀλλὰ αὐτοσκοπός. Οὐδέποτε ἀρνήθηκε τὴ γνώμην του σὲ ἐκείνους ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν πληρώσουν καὶ ποτὲ δὲν ἐξέδωσε γνωμοδότησιν ὑποστηρίζοντας θέσεις ποὺ δὲν τὸν ἐπειθαν ἐπιστημονικῶς. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ γνωμοδοτήσεις του, προβαλλόμενες ἐνώπιον δικαστηρίου, «οἶονεὶ ἐπέχουσι τόπον νόμου, ἔστιν ὅτε μάλιστα καὶ ἐπικρατοῦσιν αὐτοῦ ὡς ἡ λογικὴ καὶ ἡ

13. Ν. Δημητρακόπουλος, *δ.π.*, σ. 423 καὶ ἐφ.

14. Πρυτανικὸς λόγος τοῦ ἔτους 1859-1860 «Περὶ τῆς Εἰσαγγελίας ἐν τῷ Ἀττικῷ Δικαίῳ», Ἀθῆναι 1859, σ. 162.

15. Ν. Δημητρακόπουλος, *δ.π.*, σ. 428.

ἀλήθεια», διαπίστωνε λίγο μετά τὸν θάνατο τοῦ Οἰκονομίδη ὁ Γεώργιος Καλλισπέρης ¹⁶.

Ὁ Οἰκονομίδης δὲν ὑπῆρξε ρήτορας ¹⁷. ἡ διδασκαλία του δὲν ἦταν συναρπαστική· καὶ ὁμως οἱ παραδόσεις του μετέδιδαν στοὺς νεαροὺς νομικοὺς τὸν τρόπο τοῦ νομικῶς σκέπτεσθαι, τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τὴν ἔρευνα, ταυτόχρονα δὲ ἄριστο παράδειγμα εἰλικρινοῦς καὶ εὐσυνείδητης ἀφοσιώσεως στὴν ἐπιστήμη, πανεπιστημιακοῦ ἥθους καὶ ἐνάρετου βίου. Σὲ ἀχρονολόγητο σημείωμά του, τὸ ὁποῖο πάντως τοποθετεῖται στὴν περίοδο τῆς ὑψηγείας του, ἀναγράφει ὅσα εἶπε στοὺς φοιτητές του περὶ τοῦ μὴ ὑποχρεωτικοῦ τοῦ μαθήματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ προσθέτει: «Ἡ μεταξὺ ἡμῶν σχέσις εἶναι σχέσις φίλων, σχέσις ἐταίρων... θέλομεν ἀποτελέσει μὲ ἄλλας λέξεις σύλλογον ἐπιστημονικόν, σκοπὸν ἔχοντα τὴν μελέτην τῶν πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου».

Σὲ ἄλλο σημείωμά του τῆς 16ης Ἰουνίου 1844, ὅπου ἀναγράφει τὸν καταληκτικὸν λόγον του στὶς *Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου*, τονίζει:

Διήλθομεν τὸ βαθὺ ἐναποταμίευμα ρωμαϊκῆς μεγαλουργίας ὥσει περιηγηταὶ ἐπισπεύδοντες, ἐκ τῆς ἀπείρου πληθύος τοῦ προκειμένου θησαυρίσματος, τὰ οὐσιωδέστερα καὶ μόνον διαλεγόμενοι... Εἶμαι ἐνδομύχως πεπεισμένος, ὅτι ὁ ἀσπίματος ἔθλος σας, ἡ ἐντονος προσοχή καὶ ἐπιμέλεια περὶ τὴν ἀκρόασιν τοῦ μαθήματος τῶν *Εἰσηγήσεων* κατέστησαν ὑμᾶς ἐντελῶς ἐγκρατεῖς τῶν ἀρχῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου... Εἶθε, ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου τῆς θεωρίας ἐνδαιτιήματος καὶ καθεζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐδρας τῆς πράξεως, εἴτε ὡς διαχειρισταὶ καὶ ἐφαρμοσταὶ τῶν νόμων εἴτε ὡς συνήγοροι τῆς προσβαλλομένης δικαιοσύνης, νὰ γένητέ ποτε ἔργῳ καὶ λόγῳ δάσκαλοι καὶ ἐρμηνεῖς τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ἀποφθέγματος τοῦ Οὐλπιανού: *jus est ars boni et aequi*. Ναί, κύριοι, μόνη ἡ μετὰ τῆς ἠθικῆς ἠνωμένη δικαιομάθεια ἀναδείκνυσι τὸν ἀληθινὸν νομικὸν καὶ οὕτω πως πεπαιδευμένους ἀναμένει νὰ ἐναγκαλισθῇ ὑμᾶς ἡ φιλτάτη Πατρίς!

Ὁ Οἰκονομίδης ἦταν ἀπὸ ἀπόψεως ἥθους, φύσεως καὶ γνώσεων ὁ ἀρμοδιότερος ὅλων γιὰ νὰ ἐπιχειρήσει τὴν ἀναμόρφωση τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας σὲ πολλὰ ἐπίπεδα. Δυστυχῶς ἡ ἐλληνικὴ Πολιτεία, ἡ ὁποία τὸν ἀδίκησε ἤδη κατὰ τὸ ξεκίνημα τῆς ἀκαδημαϊκῆς του πορείας, δὲν θέλησε νὰ τὸν ἀξιοποιήσῃ καταλλήλως. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος δὲν θέλησε νὰ συμβάλῃ στὸν «χλευασμὸ τῆς νομοθεσίας», ὅπως γράφει ὁ Νικόλαος Δημητρακόπουλος, μετέχοντας σὲ «ἀέναιες ἐπιτροπές, ἀντιεπιτροπές καὶ ὑποεπιτροπές»

16. Ὁ.π., σ. 12.

17. Γ. Καλλισπέρης, ὁ.π., σ. 10.

για λόγους οικονομικούς ἢ δεχόμενος νὰ συμπράξει σὲ πρόχειρες καὶ ἐπιπόλαιες μεταρρυθμίσεις, ποὺ παραγνωρίζουν θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ δικαίου πρὸς ἐξυπηρέτηση ταπεινῶν σκοπῶν. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ζοῦσε σχεδὸν ξένος πρὸς τὸν περιβάλλοντα χῶρο, ἀφοσιωμένος πάντοτε στὶς σπουδές του καὶ στὶς ἐπιστημονικὲς του σκέψεις ὄχι μόνον στὸ σπουδαστήριό ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Πέθανε δὲ στὴν Ἀθήνα τὸ 1894 μᾶλλον λησμονημένος. Ἡ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης ὅμως, ἀδέκαστος κριτῆς καὶ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν ὅποια ἐπιρροή τῶν πρώτων ἐντυπώσεων ἀπὸ τὴν ἀπώλειά του, τοῦ ἀφιέρωσε γρήγορα σπουδαῖες σελίδες, καταγράφοντάς τον ὡς ἓναν ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους ἐκπροσώπους τῆς.

SUMMARY

APOSTOLOS S. GEORGIADIS: The jurist Vasilios Tryf. Oikonomidis

This paper deals with the life and work of V. T. Oikonomidis, a distinguished Greek jurist and scholar of the nineteenth century. As a Munich-educated jurist, Oikonomidis possessed a wide knowledge of roman law. The role he played as both an academic teacher and judge at the Greek Supreme Court is considered to have had wide implications for modern Greek jurisprudence.

Oikonomidis' contribution to the study of roman law and civil procedure law is discussed in the light of early modern academic and political life. Furthermore, the role of Oikonomidis in shaping teaching methods and modern Greek Law terminology in a time, when teaching at Athens University was still conducted in a foreign language, is described.

In this paper Oikonomidis' profound contribution to Greek jurisprudence is seen against the background to difficulties he encountered throughout his private and academic life.